

JINOYAT HUQUQIDA SUBYEKT TUSHUNCHASI VA UNING JINOYAT HUQUQIY AHAMIYATI

O'ktamjonova Ruxshona Shokirjon qizi

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi

“Sud-huquqiy faoliyat” yo‘nalishi 2-bosqich 24-22-guruh o‘quvchisi

Telefon: +998904083028

roktamjonova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10441759>

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif tomonidan jinoyat subyektining tushunchasi hamda zaruriy belgilari va uning jinoyat huquqiy ahamiyati xususida qisqacha ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: jinoyat subyektini, odil sudlov, javobgarlikka tortish yoshi, aqli rasolik, jismoniy shaxs, maxsus subyekt.

THE CONCEPT OF A SUBJECT IN CRIMINAL LAW AND ITS CRIMINAL LEGAL SIGNIFICANCE

Abstract. This article covers brief information by the author on the concept and necessary signs of a criminal subset and its criminal legal significance.

Key concepts: criminal subject, justice, age of prosecution, sanity, individual, special subject.

ПОНЯТИЕ СУБЪЕКТА И ЕГО УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Аннотация. Эта статья содержит краткую информацию о понятии субъекта преступления и его необходимых признаках, а также о его уголовно-правовом значении.

Ключевые понятия: субъект преступления, правосудие, возраст привлечения к ответственности, вменяемость, физическое лицо, специальный субъект.

Jinoyat huquqi nazariyasi va amaliyotida o‘ziga xos muhim elementlardan biri – bu jinoyat subyektidir. Chunki subyekt bo‘lmasa jinoyat ham bo‘lmaydi. Aslini olganda, jinoyat huquqidagi “subyekt” tushunchasi ijobiy ahamiyat kasb etmaydi. Biroq, odil sudlovni ta’minlashda, ya’ni sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishlarni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilish, jinoyatlarni o‘z vaqtida va to‘liq ochish, munosib jazo tayinlash hamda jinoyatchilikka qarshi kurashda, bundan tashqari “..jinoiy javobgarlikka tortilishi lozim bo‘lgan shaxslarni aniqlashtirish, har bir jinoyatning subyektini belgilash, jinoyat subyektini bilan bog‘liq javobgarlikning alohida holatlarini tadqiq etishga oid muammolarning ilmiy asoslangan yechimlarini topishga qaratilgan ilmiy izlanishlar muhim ahamiyat kasb etmoqda”¹.

Jinoyatning subyektini – Jinoyat kodeksi bilan taqiqlangan ijtimoiy xavfli qilmishni sodir qilgan va qonunga muvofiq ravishda jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin bo‘lgan yoshdagi jismoniy shaxsdir. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 17-moddasiga ko‘ra, jinoyat sodir etgunga qadar jinoyat qonunida belgilangan yoshga to‘lgan, aqli raso, jismoniy shaxslar jinoyatning subyektini bo‘ladi.

¹ D.M.Kushbakov Jinoyat subyektining jinoyat-huquqiy tavsifi va xusuiyatlari.12.00.08 – Jinoyat huquqi. Kriminologiya. Jinoyat-ijroiya huquqi. Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, -T.: – 2021-y. 5-bet.

Amaldagi qonunchilikka asosan, jinoyatning subyekti jismoniy shaxslar bo‘lib, ularga O‘zbekiston Respublikasi hududida yoki hududidan tashqarida jinoyat sodir etgan O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari, chet el fuqarolari yoki fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar kiradi. Sababi jismoniy shaxslargina o‘z qilmishining ijtimoiy xavflilik xususiyatini anglashi, uning ijtimoiy xavfli oqibatlariga ko‘zi yetishi va o‘z harakatlarini boshqara olishi mumkin².

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 17-moddasi jismoniy shaxslarning, aniqrog‘i jinoyat subyektining javobgarligiga oid qoidalarni belgilab beradi.

Umumiy qoidaga ko‘ra, jinoyat sodir etgunga qadar o‘n olti yoshga to‘lgan, aqli raso jismoniy shaxslar javobgarlikka tortiladilar.

Demak, qonunga muvofiq jinoyat subyekti bo‘lish uchun uchta zaruriy belgi bo‘lishi talab qilinadi:

1. Javobgarlikka tortish yoshiga yetganlik.
2. Aqli rasolik.
3. Jismoniy shaxs bo‘lishi.

Jinoyat subyektining javobgarlik yoshiga nisbatan minimal yosh toifalari belgilangan. Bundan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 17-moddasi 2-qismida qilmishning ijtimoiy xavfliligi va javobgarlikni og‘irlashtiradigan holatlarda 14 yosh hamda boshqa holatlarda ayrim jinoyatlar javobgarlikkatortish yoshi 18 yosh etib belgilangan.

Mazkur yosh jinoyatning ijtimoiy xavfliligi, shaxsning rivojlanish holati, muayyan lavozimni egallash imkoniyatidan kelib chiqib belgilangan.

Jinoyat subyekti faqat jismoniy shaxs bo‘lishi mumkin, bu esa O‘zbekiston Respublikasining jinoyat qonunchiligi bo‘yicha yuridik shaxsning jinoiy javobgarligi bundan mustasno ekanligini bildiradi. Yuridik shaxslar fuqarolik qonunchiligi bo‘yicha faqat mulkiy javobgar bo‘ladilar. Ular mabodo jinoyat natijasida mulkiy yoki boshqa zarar yetkazilgan bo‘lsa, bunda mazkur yuridik shaxsning rahbari jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin

Hayvonlar jinoyat subyekti bo‘lishi mumkin emas, masalan, it biror bir odamni tishlab olsa yoki unint sog‘lig‘ita zarar yetkazsa, uni jinoyat subyekti deya olmaymiz. Sud-tergov amaliyotida aniqlanishi kerak bo‘lgan yagona holat bu, it jinoyat sodir etish quroli sifatida foydalanilganligi yoki foydalanilmaganlig‘idir. Masalan, inson tomonidan o‘rgatilgan it buyruq berilishi natijasida inson sog‘lig‘iga zarar yetkazsa, bunda hayvon tomonidan yetkazilgan zarar uchun uning egasi javobgarlikka tortiladi. Aytish kerakki, jinoiy javobgarlik shaxs bilan chambarchas bog‘langan bo‘lib, shaxs o‘zining ijtimoiy xavfli, qasddan yoki ehtiyotsizlik orqasida sodir etgan qilmishi uchun javobgardir. Bu bilan mazkur holat jinoyat huquqining asoslantirilgan tamoyillari asosida shaxsning aybini belgilashda ongli va maqsadli jinoiy qilmishi uchun shaxsiy javobgarlik o‘rnatishga ruxsat beradi.

Shunday qilib, yuridik shaxslarni yoki hayvonlarni emas, balki faqat insonlarni, ya‘ni o‘z qilmishining xususiyatini va ijtimoiy xavflilik darajasini anglab yetish qobiliyagiga ega bo‘lgan, o‘z qilmishiga hisob bera oladigan va ularni boshqara oladigan aqli raso jismoniy shaxslarni jinoiy javobgarlikka tortish mumkin.

² Jinoyat huquqi. (Umumiy qism) Yuridik texnikum o‘quvchilari uchun darslik. Mas‘ul muharrir: yu.f.f.d (PhD) X.Ochilov – T.: Adolat nashriyoti, 2020. 75-b.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining tegishli moddalarida, xususan, 17,18-moddalarida jinoyat subyektining barcha huquqiy belgilari o‘z ifodasini topgan. Bu esa jinoyat sodir etgan shaxslarning javobgarlikka tortilishi va ularga nisbatan adolatli jazo tayinlanishiga zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, globallashtirish jarayonlari, shakllanayotgan yangi ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy munosabatlar jinoyat subyektining tavsifi va belgilariga oid chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borish zarurligini taqozo etmoqda³.

Maxsus subyektning bir qancha mezonlari mavjud bo‘lib, ular:

1. Fuqarolik holatiga qarab, masalan, JKning 160-moddasiga asosan, josuslik jinoyatining subyektini faqat chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo‘lmagan shaxs bo‘lishi mumkin. JKning 156-moddasiga asosan davlatga xoinlik jinoyatining subyektini esa faqat O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi bo‘lishi mumkin.

2. Jinsiga qarab. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2010 yil 29 oktyabrdagi “Nomusga tegish va jinsiy ehtiyojni g‘ayritabiiy usulda qondirishga doir ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”gi 13-sonli qarorining 2-bandida nomusga tegish jinoyatining jabrlanuvchisi ayol jinsidagi shaxs bo‘lishi belgilangan.

3. Lavozimiga qarab. Davlat tashkiloti mansabdor shaxsi yoki nodavlat tashkilot mansabdor shaxsi. Harbiy xizmatchi yoki harbiy mansabdor shaxs. JKning 210-moddasi subyektini davlat mansabdor shaxsi bo‘lsa, JKning 19211-moddasi subyektini nodavlat mansabdor shaxs bo‘lishi mumkin. Harbiy jinoyatlarning subyektini esa harbiy xizmatchi (JKning 283-moddasi) yoki harbiy mansabdor shaxs (JKning 301-moddasi) shifokor yoki tibbiyot xodimi (JKning 114-moddasi) bo‘lishi mumkin. JKning 230-moddasida belgilangan aybsiz kishini javobgarlikka tortish subyektini faqat surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror bo‘ladi⁴ va boshqa maxsus subyekt belgilarini ham sanab o‘tish mumkin.

Demak, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyat subyektini mezonlarini (yoshi, kasbi va boshqalar) aniqlash muhim. Muayyan jinoyat uchun javobgarlikka tortishda jinoyatning maxsus subyektini barcha mezonlarini inobatga olish lozim. Shu bilan bir qatorda, maxsus subyektli jinoyatlarda maxsus subyekt bo‘lmagan shaxsning ishtirok etishi uni umumiy jinoyat subyektini sifatida kelib chiqqan oqibatlarga qarab Jinoyat kodeksi maxsus qismining boshqa tegishli moddalari bilan javobgarlikka tortishni istisno etmaydi.

Xulosa qilib aytganda, jinoyat qonunchiligiga oid normalarni yana-da takomillashtirish huquqini qo‘llash amaliyotidagi ayrim muammolarni bartaraf etishga, shu bilan bir qatorda inson huquqlarini ishonchli himoyasini ta‘minlashda muhim hisoblanadi. Bu masalada xorijiy mamlakatlarning tajribasini o‘rganish va qiyosiy tahlil qilish ham ijobiy ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: “O‘zbekiston”, 2023 y.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. <https://lex.uz/docs/111453>.

³ D.M.Kushbakov Jinoyat subyektining jinoyat-huquqiy tavsifi va xususiyatlari.12.00.08 – Jinoyat huquqi. Kriminologiya. Jinoyat-ijroiya huquqi. Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, -T.: – 2021-y. 5-bet.

⁴ X.Karimova. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyat subyektini mezonlarining ahamiyati. Yuridikfanlaraxborotnomasi-Vestnik yuridicheskix nauk-Review of Law Sciences 2 (2018) 150-154. 2-bet.

3. D.M.Kushbakov Jinoyat subyektining jinoyat-huquqiy tavsifi va xususiyatlari.12.00.08 – Jinoyat huquqi. Kriminologiya. Jinoyat-ijroiya huquqi. Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, -T.: – 2021-y. 5-bet.
4. Jinoyat huquqi. (Umumiy qism) Yuridik texnikum o‘quvchilari uchun darslik. Mas’ul muharrir: yu.f.f.d (PhD) X.Ochilov – T.: Adolat nashriyoti, 2020. 75-b.
5. X.Karimova. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyat subyektini mezonlarining ahamiyati. Yuridikfanlaraxborotnomasi-Vestnik yuridicheskix nauk-Review of Law Sciences 2 (2018) 150-154. 2-bet.